

<https://doi.org/10.34142/23129387.2025.72.09>

УДК 159.9

ORCID 0000-0002-7779-2232

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВІДНИХ СТАВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТЕЙ ІЗ РІЗНОЮ СТРУКТУРОЮ ЗАХИСНО- КОПІНГОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Ганна І. Меднікова

Харківський національний педагогічний університет імені

Г.С. Сковороди, Україна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,

E-mail: mednikovaganna@gmail.com

Актуальність дослідження. В умовах воєнного стану в психологічній науці та суспільстві актуалізувалися питання, пов'язані зі здатністю особистості до протистояння стресу. Незважаючи на широке коло досліджень копінгів, механізмів психологічного захисту та їх взаємодії, недостатньо дослідженими залишаються питання особливостей особистості з різними варіантами структури захисно-копінгової поведінки.

Мета дослідження: визначення особливостей провідних ставлень особистостей із різною структурою захисно-копінгової поведінки.

Методи дослідження: тестування («Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана в адаптації Н.О. Сироти, В.М. Ялтонського; «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика, Г. Келлермана, Х.Р. Конте в адаптації Л.П. Гребеннікова, «Опитувальник ставлення до себе» В.В. Століна, С.Р. Пантілєєва; «Фундаментальні світоглядні орієнтації особистості» М.В. Савчина); методи математичної статистики (кластерний аналіз методом *k*-середніх, *U*-критерій Манна-Уїтні, кореляційний аналіз за Пірсоном). У дослідженні взяли участь 65 осіб дорослого віку (30-46 років).

Результати дослідження. Визначені відмінності провідних ставлень особистостей дорослого віку із різними варіантами структури захисно-копінгової поведінки. Більш позитивне ставлення до себе, до інших людей, до Бога, до життя визначено у особистостей, що характеризуються врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної

підтримки, зв'язком копінг-стратегій із зрілими захисними механізмами.

Ключові слова: захисно-копінгова поведінка, механізми психологічного захисту, копінг-стратегії, провідні ставлення особистості, ставлення до себе, ставлення до інших, ставлення до життя.

Peculiarities of the leading attitudes of individuals with different structures of protective and coping behavior

Hanna I. Mednikova

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of
Psychology Department,*

E-mail: mednikovaganna@gmail.com

Relevance of the research. In the conditions of martial law, issues related to the individual's ability to withstand stress became topical in psychological science and society. Despite the wide range of studies of coping, mechanisms of psychological protection and their interaction, the issues of personality characteristics with different variants of the structure of protective-coping behavior remain insufficiently researched.

Aim of the research: to determine the characteristics of the leading attitudes of individuals with a different structure of protective and coping behavior.

Methods: testing ("Indicator of coping strategies" by D. Amirkhan, adapted by N.O. Syrota, V.M. Yaltonskyi; "Index of life style" by R. Plutchyk, H. Kellerman, H.R. Conte, adapted by L.P. Grebennikov, "Questionnaire of self-attitude" by V.V. Stolina, S.R. Pantileeva; "Fundamental worldview orientations of the individual" by M.V. Savchyna); methods of mathematical statistics (cluster analysis by k-means method, Mann-Whitney U-test, Pearson correlation analysis). 65 adults (30-46 years old) participated in the study.

Results of the research. Differences in the leading attitudes of adult individuals with different variants of the structure of protective-coping behavior are determined. A more positive attitude to oneself, to other people, to God, to life is defined in individuals who are characterized by a balanced combination in coping behavior of problem-solving strategies and the search for social support, the connection of coping strategies with mature protective mechanisms.

Keywords: *defensive coping behavior, psychological defense mechanisms, coping strategies, leading attitudes of the individual, attitude to oneself, attitude to others, attitude to life.*

Вступ. У психологічних дослідженнях останніх десятиліть спостерігається тенденція до інтеграції механізмів психологічного захисту та механізмів совладання зі стресом в єдину систему захисно-копінгової поведінки. Захисні механізми та копінги розглядаються науковцями як ключові форми або аспекти адаптаційних процесів особистості (Maricutoiu L.P., Crasovan D.I., 2016), як елементи контролюючої поведінки (Процик Л.С., 2018) і складові єдиної регуляторної системи особистості (Ткачук Т.А., 2011).

Психологічні захисти активізуються у відповідь на внутрішні суперечності або невідповідність між отриманою інформацією із зовнішнього світу та наявними уявленнями й установками особистості. Ці механізми діють несвідомо, забезпечуючи захист свідомості від надмірного негативного впливу, зниження внутрішньої напруги, збереження цілісності особистості та підтримку її адаптаційного потенціалу. Однак вони мають ригідний і стереотипний характер, що може призводити до спотвореного сприйняття реальності. У свою чергу, копінг розглядається науковцями як усвідомлена стратегія подолання стресу та управління складними життєвими ситуаціями. Його застосування стає необхідним у випадках, коли зовнішні або внутрішні вимоги перевищують наявні ресурси людини.

Попри значний науковий інтерес, питання співвідношення копінгу та психологічного захисту залишається предметом дискусій.

Деякі дослідники трактують копінг як одну з форм психологічного захисту, що допомагає знизити психоемоційну напругу. Водночас наголошується на відмінностях між цими механізмами. Зазначається, що захист має пасивний і несвідомий характер, тоді як копінг є активним і усвідомленим процесом (Lazarus R., Folkman S., 1984). Крім того, науковці

вважають, що захист орієнтований виключно на поточну ситуацію, тоді як копінг враховує й майбутні перспективи. На відміну від захисту, копінг передбачає соціальну прийнятність поведінки, тоді як захисні механізми спрямовані на стабілізацію емоційного стану особистості без урахування інтересів оточення. Також копінг передбачає рефлексію, аналіз отриманої інформації та свідоме планування поведінки, тоді як психологічний захист базується на неусвідомлюваних процесах (Карамушка Л.М., Снігур Ю.С., 2020).

Деякі дослідники висловлюють думку, що захисні механізми виступають чинниками копінг-поведінки (Никоненко І.О., 2017). Водночас іншими науковцями зазначається, що у важких ситуаціях особистість спочатку схильна застосовувати певні копінг-стратегії, а у разі їх неефективності активізуються механізми психологічного захисту (Amirkhan J. H., 1990).

Сучасним вітчизняним науковцем Є.В. Карпенко копінг вбачається «відрефлексованими, цілеспрямованими, продуктивними і підконтрольними суб'єктові адаптивними і творчо-перетворювальними діями» (2012, с. 30), але водночас і механізми психологічного захисту розглядаються як «потужні ресурси саморозвитку» (2012, с. 5), які потребують для виконання цієї функції усвідомлення та трансформації особистістю.

Незважаючи на широке коло досліджень копінгів, механізмів психологічного захисту та їх взаємодії, практично поза увагою дослідників залишаються питання особливостей особистості з різними варіантами структури захисно-копінгової поведінки, зокрема недостатньо дослідженим можна вважати питання щодо специфіки ставлень особистості у цьому контексті. Водночас ставлення особистості, будучи системою стійких, суб'єктивних і усвідомлених вибіркових взаємозв'язків людини з об'єктивною дійсністю, відіграють визначальну роль у процесах її взаємодії з навколишнім світом (Кузнецов М.А., Козуб Я.В., 2017; Яворська-Ветрова І.В., 2021).

Сучасні дослідники підкреслюють, що особистісне ставлення до оточуючої реальності та власного «Я» є

центральною компонентою саморегуляції, що впливає на психічні процеси та стани, сприяючи досягненню гармонії між внутрішніми потребами та зовнішніми обставинами (Меднікова Г.І., 2017).

Ставлення особистості формують певну ієрархічну структуру, що позначається в наукових доробках як «система ставлень» (Василенко І.А., 2021, с. 131). У цій системі виділяються провідні, або базові, ставлення, що визначають особистісний розвиток та впливають на формування інших ставлень особистості. Хоча вчені пропонують різні підходи до класифікації провідних ставлень, аналіз сучасних досліджень свідчить, що найбільш значущими зазвичай визнаються ставлення до себе та до інших людей (Приходько Ю.О., 1997; Скрипник Н.Г., 2019; Яворська-Ветрова І.В., 2019).

Так С.Д. Максименко розглядає позитивне емоційно-ціннісне ставлення до себе як важливий показник психологічного благополуччя. Особистість, яка має таке ставлення, демонструє автономність у постановці цілей та прийнятті рішень, вирізняється високим рівнем стресостійкості та здатністю будувати довірливі стосунки з оточенням. Особистість, що характеризується таким ставленням до себе, ефективно долає життєві труднощі та проявляє оптимістичний погляд на майбутнє (2002).

Також в якості провідного ставлення науковцями визначається ставлення до життя. Вітчизняна дослідниця Т.М. Титаренко розглядає ставлення до життя як психологічний процес взаємодії особистості з часом та іншими людьми. Сприйняття психологічного часу пов'язане з осмисленням власного минулого, теперішнього й майбутнього, тоді як життєві ставлення до оточуючих утворюють психологічний простір особистості, що впливає на здатність підтримувати зв'язки з людьми, які поділяють її життєві цінності та цілі (2003).

Мета: визначення особливостей провідних ставлень особистостей із різною структурою захисно-копінгової поведінки.

Методи дослідження. Дослідження здійснювалось із використанням методик: «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана в адаптації Н.О. Сироти, В.М. Ялтонського; «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика, Г. Келлермана, Х.Р. Конте в адаптації Л.П. Гребеннікова, «Опитувальник ставлення до себе» В.В. Століна, С.Р. Пантілеєва; «Фундаментальні світоглядні орієнтації особистості» М.В. Савчина. При математико-статистичній обробці даних використано кластерний аналіз методом k-середніх, U-критерій Манна-Уїтні, кореляційний аналіз за методом Пірсона.

У дослідженні брали участь 65 осіб дорослого віку (30-46 років).

Результати. За результатами кластерного аналізу методом k-середніх даних, отриманих із використанням методики «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана, було визначено дві групи осіб дорослого віку, що характеризуються різними варіантами копінг-поведінки.

Представники першої групи, до якої увійшли 35 осіб (53,85 % вибірки), характеризуються переважною орієнтацією в копінг-поведінці на стратегію вирішення проблем ($24,63 \pm 2,84$) порівняно зі стратегіями пошуку соціальної підтримки ($19,54 \pm 2,66$) та уникнення ($18,80 \pm 2,35$).

Представники другої групи, до якої увійшло 30 осіб (46,15 % вибірки), характеризуються врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем ($26,23 \pm 3,75$) і пошуку соціальної підтримки ($26,60 \pm 1,96$) при більш низьких показниках за стратегією уникнення ($15,57 \pm 2,18$).

Структура захисно-копінгової поведінки представників першої групи характеризується значущими зв'язками копінг-стратегії вирішення проблем із захисним механізмом заперечення, копінг-стратегії пошуку соціальної підтримки з захисними механізмами витіснення, регресії, проєкції, заміщення, копінг-стратегії уникнення з захисними механізмами проєкції та реактивного утворення. Захисні механізми інтелектуалізації та компенсації виявилися не пов'язаними із жодною з копінг-стратегій (табл. 1).

Отже, за групою досліджуваних із переважною орієнтацією на використання в копінг-поведінці стратегії вирішення проблем порівняно зі стратегіями пошуку соціальної підтримки та уникнення визначено тенденції активізації стратегії вирішення проблем при збільшенні напруженості захисного механізму заперечення, активізації стратегії пошуку соціальної підтримки при збільшенні напруженості захисних механізмів регресії, проєкції, заміщення та зниженні інтенсивності захисного механізму витіснення, активізації стратегії уникнення при збільшенні напруженості захисних механізмів проєкції та реактивного утворення.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту за групою досліджуваних із переважною орієнтацією на використання копінг-стратегії вирішення проблем

Механізми психологічного захисту	Копінг-стратегії		
	вирішення проблем	пошук соціальної підтримки	уникнення
Заперечення	,413*		
Витіснення		-,590**	
Регресія		,351*	
Проекція		,368*	,408*
Заміщення		,454**	
Реактивне утворення			,338*

Структура захисно-копінгової поведінки представників другої групи характеризується значущими зв'язками копінг-стратегії вирішення проблем із захисними механізмами

компенсації та інтелектуалізації, копінг-стратегії пошуку соціальної підтримки з захисними механізмами витіснення, регресії та заміщення, копінг-стратегії уникнення з захисним механізмом реактивного утворення. Захисні механізми заперечення та проєкції виявилися не пов'язаними із жодною з копінг-стратегій (табл. 2).

Таблиця 2

Значущі коефіцієнти кореляцій копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту за групою досліджуваних із врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки

Механізми психологічного захисту	Копінг-стратегії		
	вирішення проблем	пошук соціальної підтримки	уникнення
Витіснення		-,374*	
Регресія		,624**	
Компенсація	,562**		
Заміщення		,397*	
Інтелектуалізація	,859**		
Реактивне утворення			,415*

Отже, за групою досліджуваних, що характеризуються врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки, визначено тенденції активізації стратегії вирішення проблем при збільшенні напруженості захисних механізмів компенсації та інтелектуалізації, активізації стратегії пошуку соціальної підтримки при збільшенні напруженості захисних механізмів заміщення та регресії при зниженні інтенсивності захисного

механізму витіснення, активізації стратегії уникнення при збільшенні напруженості захисного механізму реактивного утворення.

Звертає на себе увагу, що за обома групами в структурі захисно-копінгової поведінки спостерігаються:

- прямі зв'язки захисних механізмів регресії та заміщення з копінг-стратегією пошуку соціальної підтримки за наявності оберненого зв'язку з даною копінг-стратегією захисного механізму витіснення;

- прямі зв'язки захисного механізму реактивного утворення з копінг-стратегією уникнення.

Визначено наявність суттєвих відмінностей між групами за інтегральним показником ставлення до себе, що обумовлено відмінностями за факторами самоповаги, аутосимпатії, очікування позитивного ставлення від інших та самоінтересу. За всіма факторами більш високі показники отримано по групі з врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки (табл. 3).

Таблиця 3

Відмінності у показниках факторів ставлення до себе за групами досліджуваних із різною структурою захисно-копінгової поведінки

Фактори	Групи досліджуваних		р
	1	2	
Інтегральний показник	58,69±26,97	84,46±9,06	,000
Самоповага	54,53±24,59	71,87±23,18	,005
Аутосимпатія	48,46±23,98	67,37±16,12	,001
Очікування позитивного ставлення від інших	33,24±21,47	66,82±20,37	,000
Самоінтерес	61,28±30,13	81,33±23,38	,004

Аналіз відмінностей у показниках конкретних дій щодо власного «Я» за групами досліджуваних із різними варіантами захисно-копінгової поведінки показав, що особистості з врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки характеризуються більш виразною впевненістю в собі, більш оптимістичною оцінкою своєї здатності викликати повагу інших та їх симпатію, проявляють більшу послідовність у ставленні до себе та більший інтерес до своєї особистості й індивідуальності (табл. 4).

Таблиця 4

Відмінності у показниках конкретних дій на адресу власного «Я» за групами досліджуваних із різною структурою захисно-копінгової поведінки

Дії на адресу Я	Групи досліджуваних		p
	1	2	
Самовпевненість	41,71±23,87	60,41±21,58	,002
Ставлення інших	37,65±22,56	72,79±20,12	,000
Самоприйняття	61,18±23,14	74,22±20,78	,061
Самопослідовність	55,29±21,21	70,47±24,57	,011
Самозвинувачення	52,21±20,31	50,32±17,89	,226
Самоінтерес	49,06±19,12	84,26±16,41	,000
Саморозуміння	65,77±21,42	74,92±15,19	,055

За обома групами у досліджуваних визначено позитивний характер ставлень до життя, Бога, інших людей, до себе та до природи (табл. 5).

Таблиця 5

Відмінності у показниках фундаментальних світоглядних орієнтацій за групами досліджуваних із різною структурою захисно-копінгової поведінки

Світоглядні орієнтації	Групи досліджуваних		р
	1	2	
Уявлення про життя	4,63±2,96	6,43±2,69	,015
Уявлення про Бога	6,37±2,79	9,82±2,91	,013
Уявлення про інших людей	1,26±2,34	6,03±2,68	,000
Уявлення про світ природи	0,26±2,66	0,43±1,79	,759
Уявлення про себе	8,54±3,06	12,93±3,92	,000

При цьому слід зазначити, що більшість показників вказують на позитивно-дисгармонійний характер ставлень, який визначений за обома групами щодо ставлення до життя, до Бога, до інших і до світу природи. Основою позитивно-дисгармонійного ставлення виступають як позитивні, так і негативні та невизначені оцінки, які надаються об'єктам, але все ж переважними є позитивні оцінки (Савчин М.В., 2021).

Отримані дані вказують на те, що за обома групами найменшою позитивністю характеризується ставлення до світу природи, а найбільшою – ставлення до Бога та до себе (табл. 5).

Водночас звертає на себе увагу, що більш позитивно ставляться до життя, до Бога, до інших людей і до себе представники 2 групи, копінг-поведінка яких характеризується врівноваженим поєднанням стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки. Саме за цією групою також визначене позитивно-конструктивне, гармонійне ставлення до себе, що відрізняється від позитивно-дисгармонійного ставлення до себе представників 1 групи, копінг-поведінка яких

характеризується переважним використанням стратегії вирішення проблем порівняно не тільки зі стратегією уникнення, але й зі стратегією пошуку соціальної підтримки.

Обговорення. Пояснення визначених відмінностей у провідних ставленнях особистостей із різними варіантами структури захисно-копінгової поведінки, на нашу думку, потребує, по-перше, звернення до уявлень щодо зрілості механізмів психологічного захисту. Так серед механізмів психологічного захисту виокремлюють протективні та дефензивні захисти. Протективні механізми (наприклад, заперечення, витіснення) вважаються менш розвиненими та більш примітивними. Вони спрямовані на запобігання проникненню загрозової інформації у свідомість. Натомість дефензивні механізми (зокрема, компенсація, раціоналізація) вважаються більш зрілими, оскільки дозволяють усвідомлювати інформацію, хоча й у дещо зміненому вигляді (Федоренко Р.П., 2015).

Н. Мак-Вільямс пропонує класифікацію захисних механізмів, поділяючи їх на первинні (незрілі) та зрілі, або захисти вищого порядку. До першої групи входять заперечення й проекція, що функціонують на межі внутрішнього та зовнішнього світу. До другої групи належать витіснення, регресія, інтелектуалізація, раціоналізація, реактивне утворення, сублімація, які діють на рівні внутрішніх структур особистості. Авторка також зазначає, що незрілі механізми впливають на когнітивні, афективні та поведінкові процеси одночасно, тоді як зрілі діють вибірково в межах однієї з цих сфер (1994).

По-друге, важливо зазначити, що в якості критерію ефективності копінг-поведінки дослідники розглядають варіативність використання різних копінг-стратегій (Ма Фу, 2021).

Отже, отримані в дослідженні результати щодо більш позитивного ставлення до себе, до інших людей, до життя особистостей, які характеризуються врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки, зв'язок копінг-стратегій особистостей

даної групи із більш зрілими захисними механізмами, слугує підтвердженням ролі провідних ставлень особистості як чинника розвитку ефективної захисно-копінгової поведінки.

Висновки. За результатами проведеного дослідження визначено дві групи осіб дорослого віку, одна з яких характеризується переважною орієнтацією в копінг-поведінці на стратегію вирішення проблем, а друга – врівноваженим поєднанням в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки. В структурі захисно-копінгової поведінки особистостей обох груп визначено прямі зв'язки захисних механізмів регресії та заміщення з копінг-стратегією пошуку соціальної підтримки за наявності оберненого зв'язку з даною копінг-стратегією захисного механізму витіснення, а також прямі зв'язки захисного механізму реактивного утворення з копінг-стратегією уникнення. Водночас при переважній орієнтації в копінг-поведінці на стратегію вирішення проблем спостерігаються зв'язки копінг-стратегій з більш примітивними захисними механізмами заперечення та проєкції за відсутності зв'язків із захистами вищого рівня (компенсація та інтелектуалізація). При врівноваженому поєднанні в копінг-поведінці стратегій вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки, навпаки, копінг стратегії пов'язані із даними захисними механізмами при відсутності в структурі захисно-копінгової поведінки зв'язків копінгів із захисними механізмами заперечення та проєкції. Особистостей з більш врівноваженою структурою захисно-копінгової поведінки відрізняє позитивніше ставлення до себе, до інших, до Бога та до життя.

Література

- Василенко І. А. (2021). Специфіка самоставлення особистості. *Габітус*. 23, 90–94.
- Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. (2020). Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології*. 55 (1), 23–30.

Карпенко Є. В. (2012). Трансформація захисних механізмів у процесі самоактуалізації особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Івано-Франківськ, 198 с.

Кузнєцов М. А., Козуб Я. В. (2017). Емоційне ставлення студентів до навчання. Монографія. Харків: Діса плюс.

Ма Фу. (2021). Копінг-поведінка як процес набуття особистісного досвіду у соціальних взаємовідносинах: дис. ... доктора філософії: 053. Одеса.

Максименко С. Д. (2002). Розвиток психіки в онтогенезі: В 2 т. Київ: Форум, Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології.

Меднікова Г. І. (2017). Концептуальні основи системної детермінації становлення особистісної зрілості в студентському віці. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія, 55. 143–152.

Никоненко І. О. (2017). Особистісні чинники формування копінг-стратегій лікарів-хірургів: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ.

Приходько Ю. О. (1997). Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку: автореф. дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07. Київ.

Процик Л. С. (2018). Особливості реалізації механізмів психологічного захисту інтелектуально обдарованими підлітками: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ.

Савчин М. В. (2021). Тест-питальник для діагностики фундаментальних світоглядних уявлень особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки, 1. 40–47.

Скрипник Н. Г. (2019). Взаємозв'язок особистісного адаптаційного потенціалу та базових ставлень особистості студентського віку. Теорія і практика сучасної психології, 4, Т. 2. 89–94.

Титаренко Т. М. (2003). Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь.

Ткачук Т. А. (2011). Копінг-поведінка: стратегії та засоби реалізації: монографія. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України.

Федоренко Р. П. (2015). Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк.

Яворська-Ветрова І. В. (2019). Система ставлень особистості: теоретико-методологічні аспекти. Актуальні проблеми психології:

Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», XII. Психологія творчості, 26. 338–348.

Яворська-Ветрова І. В. (2021). Теорія ставлень особистості в сучасних психологічних розвідках. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки», 4. 521–524.

Amirkhan J. H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The Coping Strategy Indication. Journal of Personality and Social Psychology, 59, 5. P. 1066–1074.

Lazarus R., Folkman S. (1984). Stress, appraisal and coping. New York. Springer Publishing Company.

McWilliams N. (1994). Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process. New York: The Guilford Press.

Maricutoiu L. P., Crasovan D. I. (2016). Coping and defence mechanisms: What are we assessing? International Journal of Psychology, 51, Issue 2. 83–92.

Оригінальний рукопис отриманий 6 листопада 2024 року

Стаття прийнята до друку 10 грудня 2024 року